

ตำราฯ : ภูมิปัญญาแห่งการรักษาโรคที่ปรากฏในหนังสือбудภาคใต้

อนุสรณ์ กะณะศิริ

นักวิชาการ ชำนาญการ

สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ

วงเวียนชีวิตของมนุษย์ย่อมที่จะประสบกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย โดยเฉพาะความเจ็บป่วยนับเป็นประสบการณ์สามัญของมนุษย์ชาติที่มีการเปลี่ยนแปลงและเคลื่อนไหวตลอดเวลา เป็นสัญลักษณ์แห่งการต่อสู้เพื่อความอยู่รอด และการดิ้นรนเพื่อชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี มนุษย์พยายามทำความเข้าใจและเรียนรู้ปรากฏการณ์ความเจ็บป่วย และโรคร้ายที่คุกคามชีวิตและสุขภาพ สารพัดวิถีจากการลองผิดลองถูกจนเกิดเป็นองค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาส่งผลต่อแนวคิดทฤษฎีที่ใช้อธิบาย และรักษาความเจ็บป่วยได้ เป็นองค์ความรู้ที่นำภูมิปัญญามาใช้ปฏิบัติตนกัน

การบันทึกภูมิความรู้เกี่ยวกับการรักษาโรคต่างๆ ที่เกิดขึ้น ปรากฏทั่วไปในหนังสือбудภาคใต้ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านส่งผลต่อบริบทของภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านที่บันทึกถึงการใช้สมุนไพร การรักษาโรคชนิดต่างๆ การจัดการระบบสุขภาพ ความเชื่อพิธีกรรมในการรักษาโรค ซึ่งสะท้อนวิถีชีวิตของคนในภาคใต้ ซึ่ง ประเวศ วะสี (๒๕๓๔) ได้อธิบายถึงภูมิปัญญาไว้ว่า ภูมิปัญญาหรือภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นสิ่งที่เกิดจากการสะสมประสบการณ์ และการเรียนรู้ยาวนาน ความรู้ต่างๆ จะเชื่อมโยงกันไปหมด ไม่ได้แยกออกเป็นวิชาๆ ตามที่ร่ำเรียนกัน จากลักษณะดังกล่าวทำให้พิจารณาได้ว่า เรื่องของภูมิปัญญามีลักษณะเป็นสหวิทยาการหรือประกอบด้วยมวลความรู้ต่างๆ ที่ผสมกลมกลืนและจากแนวคิดทั้งหมด จึงอาจสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นพื้นฐานความรู้ที่ระดมความสามารถของชาวบ้าน เน้นการสร้างสรรค์พัฒนา หรือแก้ปัญหา หรือปรับเปลี่ยนวัฒนธรรม เพื่อการพัฒนาชีวิตให้เหมาะสมกับยุคสมัย

สอดคล้องกับ สมภพ ประธานธรรักษ์ (๒๕๕๒) ได้กล่าวถึง ภูมิปัญญาการรักษาโรคโดยหมอพื้นบ้าน สรุปได้ว่า หมอพื้นบ้าน หรือ หมอชาวบ้าน นั้นเป็นภูมิปัญญาการดูแลสุขภาพของประชาชนแบบองค์รวมซึ่งเป็นการพึ่งตนเองมาตั้งแต่ในอดีต โดยการเรียนรู้จากประสบการณ์ แต่ปัจจุบันความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์การแพทย์แผนใหม่ในศตวรรษที่ผ่านมา ทำให้ความสำคัญของหมอชาวบ้านถูกลดความสำคัญลงเรื่อยๆ แม้ภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านอาจไม่ใช่ทางออกในการแก้ปัญหาสุขภาพทั้งหมด แต่ก็เข้ามามีบทบาทในการเสริมความขาดแคลนของการแพทย์กระแสหลัก

จากภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้านที่ค้นคว้า คิดค้น ลองผิดลองถูกจนกลายเป็นภูมิปัญญาในการรักษาโรคซึ่งมีการสืบทอดมาจากรุ่นสู่รุ่นแล้ว สรรพวิชาการรักษาโรคส่วนหนึ่งถูกจารลงในหนังสือбуд หรือ สมุดไทย สมุดข่อย ส่วนใหญ่จะเป็นหนังสือбудชาว รวบรวมตำรับยาไว้หลากหลายขนานตามโรคที่เกิดขึ้นตามช่วงชั้นของเวลาในสมัยนั้นหรือบางตำรับก็ยังสามารถนำมาปรับใช้ในโรคปัจจุบันได้ หนังสือбудตำรายาส่วนใหญ่ จะใช้หมึกตำจารลงไป เป็นภาษาไทยซึ่งเป็นภาษาพูดแล้วนำมาเป็นภาษาเขียน หรือภาษาไทย บางครั้งก็มีภาษาขอมได้และย่นตรวมถึงคาถาอาคม ที่ใช้ในการรักษาโรคผสมผสานกัน รวมถึงการรักษาโรคที่เกิดจากคุณไสยหรือปีศาจ ทั้งนี้จากที่ผู้เขียนได้ศึกษา โดยเฉพาะหนังสือбудตำรายา ณ ห้องวรรณกรรมท้องถิ่น สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ ซึ่งได้ทำการคัดเลือกหนังสือбудตำรายาที่มีความสมบูรณ์ การจารมีความชัดเจน และเนื้อหามีความต่อเนื่องในการบอกถึงตำรับ ทั้งในเรื่องการรักษาโรค สมุนไพรที่ใช้ในการรักษา วิธีการปรุงเป็นต้น ซึ่งมีจำนวน ๒ เล่ม เล่มละ ๔ ตำรับ ดังตัวอย่าง

๑. หนังสือбудตำรายา ทะเบียนเลขที่ อ.๑๗๑.๐๑๖ ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่ห้องวรรณกรรมท้องถิ่น สถาบันทักษิณคดีศึกษา ลักษณะ ต้นฉบับหนังสือбуд มีขนาดกว้าง ๑๑.๕ เซนติเมตร ยาว ๓๕ เซนติเมตร หนา ๒ เซนติเมตร มีจำนวน ๙๑ หน้า แต่ละหน้ามี ๗ บรรทัด เป็นหนังสือбудชาวฉบับสมบูรณ์ หน้าต้น

หนังสือбуд ระบุว่า เขียนในเดือน ๓ ขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๕ ปีกุน เอกศก ไม่มีชื่อผู้แต่ง โดยใช้ตัวอักษรไทยสมัย รัตนโกสินทร์ ช่วง พ.ศ. ๒๓๖๒ - ๒๔๖๑ และอักษรขอมมีรูปยันต์ประกอบ ลักษณะการแต่งคำประพันธ์เป็น ประเภทร้อยแก้ว ใช้ภาษาไทยถิ่นภาคใต้และภาษาไทยภาคกลาง

ตำรับยาทะเบียนเลขที่ อ.๑๗๑.๐๑๖

© ริดดวงตมูกเลือด ถ่านไม้สัก ๑ ถ่านลูกมะกอก ๑ พริก ๗ ชิง ๗ กระจีตม ๗ เอน้ำปูนขาวเป็น กระจายบดทำแท่งชื่อ แก้ว ๕ ดวงแลฯ

© ริดดวงงอกเอาพักแพแดง ๑ หัวขาย ๑ บดลายน้ำมันงาทาหายฯ

© ริดดวงผอมเหลืองเอาแกนซี่เหล็ก ๑ แกนแสมสาร ๑ เปล้าทั้ง ๒ เจ็ดมูลเพลิง ๑ ลูกมะเขือขื่น ๑ เกลือรำหัดดองกับเหล้า ผิงข้าวเปลือกไว้ ๓ วัน ๗ วันกินหายแลฯ

© ยาหัดไอหอบเอาลูกมะกรูด ๑ ส้มกุ่ม ๑ ส้มป่อย ๑ กระจีตม ๑ ชิง ๑ เอาสิงละ ๑ บาท เคี้ยวให้ งวดใส่น้ำตาลโหนดกินหายฯ

๒. หนังสือбудตำรายา ทะเบียนเลขที่ ๖๑๒๒๐๐๔๖ ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่ห้องวรรณกรรมท้องถิ่น สถาบันทักษิณคดีศึกษา ลักษณะ ต้นฉบับหนังสือбуд มีขนาดความกว้าง ๙.๓ เซนติเมตร ยาว ๒๗.๕ เซนติเมตร หนา ๒.๐ เซนติเมตร จำนวน ๗๖ หน้า บันทึกเนื้อหาด้วยอักษรไทยภาษาไทย คำประพันธ์ประเภทร้อยแก้ว มีร้อยกรองประกอบบางส่วน ไม่ทราบชื่อผู้แต่งหรือการคัดลอก สารสำคัญในตำรายาเนื้อหาว่าด้วย เรื่องการใช้ยาเพื่อการรักษาโรคต่างๆ โดยการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่เกิดจากการประมวลผลประสบการณ์ของผู้เขียนหรือผู้อื่นๆ ที่เป็นเครือข่ายหมอปันบ้าน ตำรายาเล่มนี้สันนิษฐานว่า สูตรยาต่างๆ ได้ผ่านการทดลองใช้ และมีความเชื่อมั่นว่ารักษาโรคให้ผู้ป่วยหายได้

ตำรับยาทะเบียนเลขที่ ๖๑๒๒๐๐๔๖

© เด็กเป็นตานทราย ให้ปิดเลือด ท่านให้เอาเปลือกจิก ๑ เปลือกมะขวิด ๑ สีเสียดทั้งสอง ลูกบิณฑกานี ๑ กระจีตมสุก ๑ บดละเอียดแทรกฝิ่นน้อย ๑ ลายเหล้ากินหายแลฯ

© ยาเลือดให้จุกเสียด ให้เป็นก้อนให้กลิ้งขึ้นกลิ้งลง ท่านให้เอาน้ำมะนาวจอก ๑ น้ำขิงจอก ๑ น้ำโพลจอก ๑ น้ำผักเสี้ยนผิงจอก ๑ คูลิกานเข้าด้วยกัน เอาใส่โถตั้งปากหม้อ ให้ร้อนแล้วปรุงลง แล้วเอาเหล็ก ตะปูเผาไฟให้ร้อนให้แดงแล้วชุบลง ให้ได้สักสามที เอาพริกขิงตีปี้ ตำผงปรุงลง แล้วให้เสกด้วยคาถานี้ ปูผิงสาอุพะติ ๓ ที แล้วให้เสกด้วยสักกัถวา แล้วจงกินเทิด ได้เชื้อแล้วแลท่านเอ๋ยฯ

© ยากวาดทรงทั้งปวง เอาหัวตะไคร้ ๑ ใบพานงูแดง ๑ ดิงูแทรก เอาเสมอภาค ตำผงลายเหล้าก็ได้ น้ำมะนาวก็ได้ หัวตะไคร้ก็ได้แล กวาดทรงทั้งปวงตกหายสิ้นแล ได้ใช้แล้วดีแลฯ

© ยาหมื่นแสนเสนาะ ข้าหลวงหมอแพทย์ บอกให้ไว้เป็นบุญแก่บุคคลทั้งปวง ให้เอาหัวกระทือซี่แมว ๑ ชั่ง ขมิ้นอ้อย ๑ ชั่ง ใบมะตูม ๑๐๐๐ ตากแดดให้แห้ง ตำผงลายน้ำผึ้งรวงกินแก้ลมจุกเสียด หายมากแล้ว ถ้าใครพบยานี้แล้วให้เร่งทำกินเถิด

สรุป

ตำรายา : ภูมิปัญญาแห่งการรักษาโรคที่ปรากฏในหนังสือбудภาคใต้ คือเรื่องราวแห่งการรักษาโรคที่เกิดจากการผสมผสานระหว่างธรรมชาติและมนุษย์ เมื่อเกิดโรครึ้นในชุมชนหรือหมู่บ้านอันหมายถึงผลกระทบ

ต่อการดำเนินชีวิตและอาจเป็นอันตรายจนเสียชีวิต ดังนั้น หมอพื้นบ้านคือปัจจัยหลักสำคัญในการรักษาโรค โดยการลองผิดลองถูกจนสามารถที่จะรู้ได้ว่าโรคแต่ละชนิดจะใช้สมุนไพรตัวไหนรักษา และการปรุงให้เหมาะกับโรคที่เป็นอยู่ ภูมิปัญญาเหล่านี้มีการสืบทอดทั้งตัวบุคคลที่มาเป็นศิษย์รวมถึงการจดจารในตำรายาหรือที่เรียกว่าหนังสือชุดตำรายาอันเป็นสรรพวิชาที่รับรองได้ว่าโรคที่เกิดขึ้นในช่วงชั้นอดีตหรือโรคในปัจจุบันสามารถนำตำรับยานั้นมาใช้ในการรักษาโรคได้

บรรณานุกรม

ประเวศ วะสี.(๒๕๓๔). การสร้างเสริมภูมิปัญญาไทยเพื่อการศึกษา :ในการสัมมนาทางวิชาการเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้าน. กรุงเทพฯ : สำนักคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.

สมภาพ ประธานสุรารักษ์. (๒๕๕๒). สมุนไพร : การพัฒนาเพื่อการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน. กรุงเทพฯ : สามตา.